

Slovenské dejiny ako vrcholné dielo Františka Hrušovského

Róbert Letz

LETZ, Róbert. Slovak History as Masterpiece by František Hrušovský. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 47-70.

Abstract: The historian František Hrušovský's work „Slovak History“ ranks among the basic history books on Slovak modern historiography. It was created thanks to Hrušovský's scientific potential and at the same time his work as a history teacher and headmaster at the Gymnázium – grammar school in Kláštor pod Znievom. He probably wrote his work from 1936, i.e. in the period of the First Czechoslovak Republic. However, it was published during the changed polity and political situation in October 1939, i.e. during the First Slovak Republic. It was published in a total of six editions (the first three in 1939, the next three in 1940). The significance of the work „Slovak History“ is that it was the first modern synthesis of Slovak history, which included not only a scientific, but also a popularizing and didactic dimension. Hrušovský's concept of Slovak history as the history of an independent Slovak nation, living on its territory since the 5th century, followed the concepts of František V. Sasínek and Július Botto, but at the same time it was also a successful attempt at an organic connection with the earlier works of Samuel Timon, Juraj Sklenár, Juraj Fándly, and Ján Baltazár Magin. At the same time, it defined itself against the concepts of Czechoslovak or Hungarian history.

Keywords: František Hrušovský; Slovak Historiography; Syntheses of Slovak History.

Otázka koncepcie slovenských dejín

Hrušovského dielo *Slovenské dejiny* je potrebné chápať v širších historických a spoločenských súvislostiach. Základným postulátom tohto diela je svojbytnosť slovenského národa. Tým Hrušovský nadviazal na ideový prúd, ktorý pramenil od bernolákovcov a pokračoval, hoci s iným ideovo-filozofickým pozadím, štúrovcami. Slovenskí historici Július Botto a Franko V. Sasínek dospeli pri sústavnom tlaku maďarizácie koncom devätnásteho storočia k vlastným koncepciám slovenských dejín. Slováci sú pôvodným, kontinuitne prebývajúcim obyvateľstvom na svojom území. Sasínek bol presvedčený o ich autochtónnosti. Považoval ich za najstaršie etnikum v Uhorsku a odmietal príchod Slovanov v piatom a šiestom storočí. Podľa J. Botta je subjektom slovenských dejín slovenský národ ako osobitná mravná, kultúrna a politická entita. Slováci sa podľa Botta plnohodnotnou entitou stávajú až vtedy, keď aktívne vystupujú za svoju sebarealizáciu ako uvedomelý

dejnotvorný faktor.¹ Slováci teda boli národom v pravom zmysle slova až vtedy, keď sa takto aktívne a vedome prejavovali a preukázali schopnosť podieľať sa na správe štátu. Z tohto pohľadu boli stredoveké dejiny potlačené do úzadia z výnimkou Veľkomoravskej ríše. Sasinek ani Botto v nevypracovali vlastnú syntézu slovenských dejín.²

Zánik Rakúsko-Uhorska a vznik nových štátov na jeho území alebo ich časti vytvoril úplne nové spoločenské, politické a hospodárske pomery. Slovensko sa stalo v roku 1918 súčasťou Československej republiky (ČSR). Zásadná zmena pomerov sa prejavila v historiografii. Na novovytvorenej Univerzite Komenského v Bratislave a v rámci Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine došlo k postupnému vybudovaniu inštitucionálnej bázy historickej vedy. Konceptia slovenských dejín tak, ako sa vytvorila ešte v Uhorsku a ako ju sformulovali Sasinek a Botto, sa však nemohla náležite rozvinúť. Bránila tomu ideológia československého národa, ktorá považovala Čechov a Slovákov za jeden národ. Odlišnosti medzi nimi pripisovala rôznym historickým podmienkam, v ktorých sa pôvodne jednotné etnikum vyvíjalo. Nový štát teda znamenal novú príležitosť, ktorá mala obnoviť na vyššom stupni vo vlastnom štáte pôvodnú československú národnú jednotu. To bolo želanie jej rozhodujúcich politických elít. V priestore, ktorý vytváralo demokratické zriadenie, však nebolo možné nadiktovať, aby obyvateľstvo jednoducho prijalo československé národné povedomie a začalo cítiť v intenciách československej národnej jednoty. Na úrovni historickej vedy sa konceptia československej národnej jednoty reprezentovala tézou o spoločných československých dejinách. Ako výzvu pre historiografiu ju sformuloval Václav Chaloupecký, český historik pôsobiaci na Univerzite Komenského v Bratislave.³ Ideu slovenskej národnej svojbytnosti tento historik považoval za rozkol, za slepú uličku separatizmu a naivnej sebestačnosti, do ktorej sa Slováci dostali cez generáciu štúrovcov.⁴ Konceptia spoločných československých dejín sa opierala o historickú existenciu Veľkej Moravy ako prvého spoločného štátu a potom o dejiny historického českého štátu, pričom sa v dejinách Slovenska hľadali miesta, keď nebolo pevnou súčasťou Uhorska. Takto vnímané dejiny síce organicky nadväzovali na interpretáciu českých dejín spreď roka 1918, no slovenské dejiny sa v rámci tejto koncepcie stali apendixom českých dejín. Popri historickej koncepcii, vychádzajúcej z existencie československého národa, ďalej existovala historická konceptia slovenských dejín, ktorú z mladšej slovenskej generácie rozvinul Daniel Rapant, Anton A. Baník a František Hrušovský. Konceptia československých národných dejín nebola ustálená a po celý čas trvania ČSR sa nevykryštalizovala do formy uspokojujúcej syntézy. Synteticky zamerané

¹ MÉSÁROŠ, Július. Úvod. In BOTTO, Július. *Slováci, vývin ich národného povedomia*. Bratislava : Tatran, 1971, s. 11.

² Richard Marsina nazýva Sasinkovo dielo *Dejepis Slovákov z roku 1895 „syntetický náčrt dejín (Slovenska) a Slovákov“*. MARSINA, Richard. F. V. Sasinek: *Dejepis Slovákov* (Ružomberok, 1895). In MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Viťazoslav Sasinek*. Martin : Matica slovenská, 2015, s. 11; Dielo J. Botta *Slováci, vývin ich národného povedomia* (1906, 1910) nedosahuje parametre syntézy spôsobom spracovania aj obsahom. 90 % textu práce tvoria dejiny 19. storočia.

³ CHALOUPECKÝ, Václav. Československé dějiny. In *Český časopis historický*, roč. 28, 1922, s. 1-30.

⁴ CHALOUPECKÝ, Václav. Tisícročná poroba? In *Průdy*, roč. 8, 1924, č. 6, s. 342.

práce českých historikov Josefa Pekařa, Kamila Kroftu a neskôr Zdeňka Kalistu vychádzali primárne z českých dejín, pričom slovenské dejiny k nim boli neorganicky pričlenené. Práve F. Hrušovského môžeme zaradiť do mladej generácie slovenských historikov, ktorá odmietla uhorsko-maďarskú, ale aj československú koncepciu dejín a postupne dospela ku koncepcii osobitných slovenských národných dejín.

Prvý autor, ktorý sa pokúsil ako prvý o populárnu syntézu slovenských dejín, bol Janko Čajak, učiteľ a organizátor slovenského života, ktorý pôsobil medzi Slovákami v Báčskom Petrovci. Na túto úlohu sa podujal z iniciatívy slovenského evanjelického farára Pavla Jamárika, žijúceho v USA. Čajakova syntéza vyšla pod názvom *Dejepis Slovákov*⁵ v roku 1914 v Pittsburghu. Cieľom tohto diela bolo ukázať autochtónnosť Slovákov ako národa so starými a bohatými dejinami, ale aj poskytnúť mladšej generácii slovenských vystaňovalcov dielo, ktoré by im pomáhalo udržať si vlastné historické a národné povedomie. Čajakovo dielo možno označiť za pomerne vydarený pokus o populárnu syntézu slovenských dejín, ale nie z pera historika, ale spisovateľa. Zachytáva dejiny od praveku, pokračuje „povahou a vzdelanosťou starých Slovákov“, „Slovenským bájoslovím“, Veľkou Moravou, Uhorskom a veľký priestor venuje národnoobrodeneckému hnutiu v devätnástom storočí a maďarizácii. Dielo obsahuje bohatú obrazovú prílohu, niektoré obrázky sú dokonca farebné. Mimoriadne kvalitná bola sadzba, tlač a papier. Čajakovo dielo sa rozšírilo najmä medzi Slovákami v USA. Vzhľadom na nepriaznivé domáce pomery a prvú svetovú vojnu nemohlo byť distribuované na Slovensko. Po skončení vojny v nových podmienkach ČSR sa jeho nové vydanie na Slovensku nepriravilo.

Veľký záujem o Slovákov a ich dejiny prejavili niektoré české osobnosti. Český slovakofil Karel Kálal v roku 1914 vydal knihu *Slovensko v české škole*.⁶ Podáva prehľad dejín Slovenska a dokazuje príbuznosť a pôvodnú národnú jednotu Čechov a Slovákov. Prvé politické zjednotenie Čechov a Slovákov sa podľa neho uskutočnilo už v Samovej ríši.⁷ Po vzniku ČSR vydal v slovenčine ďalšie populárne dielo *Obrazy z dejín Slovenska*.⁸ Najväčšiu pozornosť venoval Veľkomoravskej ríši, lebo ju považoval za jadro dejín Slovenska.⁹ V tejto publikácii sa otvorene vyjadril: „Bárs som desiatky rokov dejinám učil a po celý život dejiny čítam, nepovažujem sa za historika. Slovenské dejiny píšem, pretože musia byť a nepíše ich nikto iný.“¹⁰ Kálal, hoci nehistorik, tak vystihol akútnu potrebu celistvého spracovania slovenských dejín a vstúpil do priestoru, ktorý nebol dostatočne zaplnený. Jeho pokus o syntézu dejín Slovenska vyšiel v češtine pod názvom *Přehled slovenských dějin*.¹¹ Je zaujímavé, že písal o dejinách Slovenska, ale používal aj termín slovenské dejiny. Slovenské dejiny chápal ako súčasť spoločných československých dejín a vyzdvihoval v nich spájajúce momenty. Slovákov považoval za súčasť českého národa.

⁵ ČAJAK, Janko. *Dejepis Slovákov*. Pittsburgh : Tlač Národných novín, 1914, 212 s.

⁶ KÁLAL, Karel. *Slovensko v české škole*. Praha : A. Holub, 1914, 168 s.

⁷ KÁLAL, Karel. *Slovensko v české škole*, s. 91.

⁸ KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*. Praha : A. Dyk, 1919, 38 s.

⁹ KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*, s. 1.

¹⁰ KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*, s. 1.

¹¹ KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. Praha : L. Mazáč, 1928, 207 s.

Za originálny pokus vytvoriť populárnu syntézu československých dejín možno považovať dielo amatérskeho historika, českého profesora na učiteľskom ústave v Banskej Bystrici Františka Kulhána *Ludové dejiny československé*. Toto dielo vydal Zemský učiteľský spolok v roku 1920 a v rozšírenom a doplnenom vydaní aj v roku 1922. Z hľadiska koncepcie dejín, ich interpretácie a štýlu môžeme k dielu F. Kulhána zaradiť dielo Antonína Rezka, Jana Dolenského a Jaroslava Kosinu *Obrázkové dějiny národa československého*, vydané v roku 1923,¹² ktoré bolo doplnenou a rozšírenou verziou rovnomeného diela týchto autorov z roku 1910, ale aj dielo Františka Hrnčířa *Obrázkové dějiny národa československého*, vydané v roku 1923,¹³ a v slovenčine v roku 1924 vydané dielo Františka Hrnčířa a Antonína Machta *Obrázkové dějiny národa československého*.¹⁴

František Hrušovský a otázka syntézy slovenských dejín

Je zaujímavé, že otázka odbornej syntézy slovenských dejín nebola nastolená akútne krátko po vzniku ČSR a nevznikol ani podobný pokus vydať „ľudové slovenské dejiny“. Historici pôsobiaci na Univerzite Komenského, ani historici sústredení v Historickom odbore Matice slovenskej si nepostavili ako prioritu vytvorenie syntézy slovenských dejín. Veci sa ujal národno-obranný spolok Slovenská liga na Slovensku, ktorého vedenie sa začalo myšlienkou vydať syntézu slovenských dejín zaoberať v roku 1931. V roku 1934 Literárny odbor Slovenskej ligy založil historickú komisiu s cieľom vydať syntézu slovenských dejín. Členstvo v tejto komisii prijali viacerí významní slovenskí historici a archivári.¹⁵ Do tejto iniciatívy bol od začiatku zaangažovaný F. Hrušovský, ktorý na začiatku roka 1936 predložil návrh na rozdelenie úloh medzi jednotlivých členov historickej komisie. Komisia sa však pravidelne neschádzala a počiatočný živý záujem nevyústil do napísania očakávanej syntézy.

Súčasne s iniciatívou Slovenskej ligy na Slovensku sa myšlienkou vydať kolektívnu syntézu slovenských dejín zaoberal aj ďalší spolok – Spolok sv. Vojtecha, najväčší konfesionálny spolok katolíckych Slovákov. V januári 1933 oslovil Literárnovedný odbor Spolku sv. Vojtecha dvanásť slovenských historikov a archivárov – medzi nimi F. Hrušovského – s ponukou napísať spoločné populárne dielo *Obrázkové slovenské dejiny*. Hrušovský mal vypracovať pre toto dielo kapitolu, ktorá by zachytávala roky 822 – 1301 v rozsahu 40 tlačných strán. Celkový rozsah práce mal byť 500 strán.¹⁶ Hrušovský s participáciou na projekte súhlasil. Dielo sa zrejme pre krátkosť času a pomaly napredujúce práce pri písaní rukopisov nepodarilo realizovať. Spolok sv. Vojtecha

¹² REZEK, Antonín – DOLENSKÝ, Jan – KOSINA, Jaroslav. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923, 364 s.

¹³ HRNČÍŘ, František. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923, 374 s.

¹⁴ HRNČÍŘ, František – MACHT, Anton. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1924, 384 s. Antonín Macht si ako autor publikácie uvádza slovenské znenie krstného mena Anton. V skutočnosti išlo o českého stredoškolskeho profesora pôsobiaceho na Slovensku.

¹⁵ LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 176-178.

¹⁶ ANGYAL, Michal. *Život a dielo prof. Františka Hrušovského*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2009, s. 39.

však mal na projekte aj ďalej záujem. Preto ho v roku 1936 opäť aktualizoval. Malo ísť o dvojzväzkové ilustrované dielo s rozsahom 1 600 strán. Vytvorila sa redakčná komisia budúceho kolektívneho diela, ktorú tvorili F. Hrušovský, Juraj Hodál a Anton A. Baník. Hrušovský priebežne na svojej časti syntézy pracoval. V roku 1937 sa už nemusel sústreďovať na práce v rámci projektu Slovenskej ligy na Slovensku, ktorý už nebol aktuálny. O priebehu prác na projekte v rámci Spolku sv. Vojtecha podal referát v roku 1937, no správa spolku ho kritizovala za nedodanie sľúbených ukážok rukopisu pre subskripčný prospekt.¹⁷ Termín vydania diela bol stanovený na 31. december 1938, no nebol dodržaný a na tvorbe diela sa napokon nepokračovalo.

Paralelne s iniciatívami vytvoriť kolektívnu syntézu slovenských dejín sa F. Hrušovský zaoberal myšlienkou napísať takúto syntézu samostatne, prípadne ako učebnicu slovenských dejín pre stredoškôľakov. Počiatky tejto myšlienky treba podľa vyjadrenia samotného Hrušovského hľadať ešte na začiatku jeho pedagogického pôsobenia na gymnáziu v Kláštore pod Znievom, kde nastúpil v roku 1931. Zrodila sa počas príprav a realizácie vyučovania dejepisu, keď sa Hrušovský sústredil na vyučovanie slovenských dejín a študenti sami zachytávali, prepisovali a rozmnožovali jeho prednášky: „Keď som sám začal vyučovať na strednej škole, nemohol som sa nijako zmieriť s myšlienkou, aby sa i moji žiaci učili v dejepise o všetkých národoch sveta a o dejinách svojho národa a svojej domovine aby sa nedozvedeli nič. I keď som podľa platných a záväzných učebných osnov musel prednášať i české dejiny, nedal som sa zviazať ani duchom týchto osnov, ani tendenciou učebníc a najmä v ôsmej triede prednášal som ‚československé‘ dejiny tak, že obširne a podrobne state o českých dejinách redukoval som na najmenšiu mieru, aby som získal dostatok času na prebratie dejín slovenských. Keďže pre slovenské dejiny nemali sme nijakej príručky, musel som sa sám dôkladne pripravovať na každú vyučovaciu hodinu, preštudoval som si nielen príslušnú literatúru, ale v nejednom prípade siahol som priamo po prameňoch, aby som podal žiakom dlhá možnosti spoľahlivý a presný výklad o tom-ktorom úseku slovenskej histórie... Pravda, neuspokojil som sa len s tým, že som prednášal, usiloval som sa svoje výklady viesť tak, aby žiaci spolu so mnou rozoberali jednotlivé udalosti a aby sami vyvodzovali z nich príslušné závery a aby tieto závery konfrontovali s našou národnou prítomnosťou. Pravda, pri takomto spôsobe vyučovania museli žiaci sledovať výklad, nestihli si robiť ani poznámky a jednako vyloženie látky i bez kníh i bez súvislých poznámok dobre ovládali, ba zapamätali si i také podrobnosti, ktoré som ani nežiadal... Takéto školské prednášky, opakované rok po roku najmä v ôsmej triede, bolo treba dopĺňovať, prehĺbovať, rozširovať a i zo stránky pedagogickej zdokonaľovať, aby sa dosiahol nielen didaktický, ale i výchovný cieľ, ktorý majú národné dejiny v škole. Z poznámok, ktoré zachytili obsah mojich výkladov, žiaci zrekonštruovali celé kapitoly, kúpili kdesi starý písací stroj, na ktorom si tieto prednášky rozmnožovali, aby sa z nich mohli pripravovať na maturu. Netreba vari ani spomínať, že pri maturách na našom ústave hovorilo sa skoro len o slovenskej histórii. Takéto prednášky sa na ústave dedili, žiaci si ich dopĺňovali, tak že si stvorili príručku slovenských dejín sami. Pravda,

---

¹⁷ Slovenská národná knižnica – Literárny archív Martin (SNK – LA), sign. 102 C 38. List tajomníka Spolku sv. Vojtecha V. Vnuka F. Hrušovskému, Trnava 13. 11. 1938.

i ja sám zaoberal som sa myšlienkou napísať nejakú krátku učebnicu slovenských dejín, hoci som vedel, že takáto príručka i tak by sa nedostala do škôl ako úradne schválená učebnica.“¹⁸ Hrušovský teda uvažoval, že by vytvoril „príručku slovenských dejín, ktorá by mohla byť učebnicou pre žiakov VIII. triedy, ale ktorá by i neštudenta mohla poučiť o slovenskej histórii“.¹⁹

Ešte v roku 1936 Hrušovský publikoval dielo *Prehľad slovenských dejín*.²⁰ Predstavil v ňom tézy slovenských dejín ako prípravnú fázu, smerujúcu k celkovej syntéze. Toto dielo svedčí o tom, že Hrušovský sa už v tom čase seriózne zaoberal myšlienkou napísania syntézy slovenských dejín. Ešte v roku 1938 uverejnil v poľštine dielo pod názvom *Zarys dziejow slowackich do r. 1918*.²¹ Ide o stručné prehľadové synteticky poňaté dielo s ilustráciami. Hrušovského text vyšiel samostatne aj v rámci zborníka *Słowacja i Słowacy II*.²² Zborník obsahoval aj štúdie o dejinách slovenskej kultúry, literatúry a jazyka od Władysława Semkowicza, Władysława Bobeka a Henryka Batowského. Nasledovalo dielo *Slovensko v dejinách strednej Európy*,²³ kde vyjadril ideové postuláty slovenských dejín v širších kultúrno-historických súradniciach strednej Európy, pričom sa usiloval vystihnúť miesto a význam Slovenska v tomto geografickom a historickom priestore. Toto dielo síce vyšlo v roku 1939, no podľa vyjadrenia F. Hrušovského tu išlo o vydanie jeho prednášky pre delegátov miestnych odborov Matice slovenskej v Martine z roku 1937: „Kedže v delegátoch miestnych odborov schádzajú sa na valné zhromaždenie do Martina vzácní národní a kultúrni pracovníci z celého Slovenska, ktorí konajú veľmi záslužnú prácu po slovenských mestách a dedinách, zaumienil som si, že práve týmto statočným udržiavateľom národného ducha budem prednášať o dejinnom vývine slovenského národa. Zhromaždenie vypočulo túto prednášku s veľkým záujmom a žiadalo, aby prednáška vyšla tlačou. Matica slovenská vydala ju potom v samostatnej knižočke pod názvom ‚Slovensko v dejinách strednej Európy‘.“²⁴ Spomenuté publikačné a prednáškové aktivity boli pre Hrušovského dobrou prípravou pre tvorbu syntézy slovenských dejín. Sám ich nazval „výsledkom dlhého uvažovania a zároveň prípravou k vlastnej príručke o slovenských dejinách“.²⁵

Kľúčovým momentom pre napísanie Hrušovského syntézy slovenských dejín bol jeho nástup do funkcie vedeckého tajomníka Matice slovenskej v roku 1937. Táto nová

---

¹⁸ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

¹⁹ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

²⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Prehľad slovenských dejín*. [b. m.] : [b. v.], 1936, 30 s.

²¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Zarys dziejow slowackich do r. 1918*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938, 114 s.

²² SEMKOWICZ, Władisław. *Słowacja i Słowacy II*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938, 404 s.

²³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách strednej Európy*. Martin : Matica slovenská, 1939, 45 s.

²⁴ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

²⁵ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

pozícia mu vytvorila väčší priestor pre realizáciu jeho historickej práce. Na valnom zhromaždení Matice slovenskej 21. apríla 1938 v Turčianskom Sv. Martine sa diskutovalo na tému spracovania slovenských dejín: „Slovenská história a naše stredné školy. Aj o tomto aktuálnom námete sa so zápalom hovorilo a konštatovalo sa, že naša mládež ešte aj dnes veľmi málo sa učí o našich slovenských dejinách. Aj tu urobí MS záslužnú vec. Vydá slovenské dejiny, ktoré píše direktor Dr. Hrušovský zo Znieva. Hrušovského slovenská verejnosť pozná. Bude to iste to, po čom túžime. Daj, Bože!“²⁶ Z tejto správy vyplýva, že Hrušovský už pracoval na svojej syntéze slovenských dejín, že toto dielo mala vydať Matica slovenská a že malo ísť o populárne dielo, zrozumiteľné aj stredoškólakom. Hrušovský o svojom zámere diskutoval so svojimi kolegami z Matice slovenskej. Podľa jeho vyjadrenia: „Boli sme presvedčení, že populárne napísaná knižka o slovenských dejinách posilnila by v celom národe vieru, že slovenský národ, ktorý nezahynul v búrkach dlhých storočí, prežije i búrlivé vlnobitie súčasných udalostí.“²⁷ Postupujúce práce na syntéze musel Hrušovský asi na mesiac prerušiť po vyhlásení všeobecnej mobilizácie 23. septembra 1938. Narukoval k svojmu vojenskému útvaru. Medzitým došlo k podpísaniu Mnichovskej dohody a k vyhláseniu autonómie Slovenska 6. októbra 1938. Hrušovský sa udržiaval v kondícii a organizoval prednášky pre vojakov, ktorí prejavovali záujem o slovenské dejiny z hľadiska hlbšieho vysvetlenia práve prebiehajúcich historických udalostí: „Po cvičeniach vykladal som im o tom, akou cestou dostal sa slovenský národ až k tomuto stupňu svojho národného a politického vývinu. Vojaci počúvali, krútili hlavami, kládli mi mnoho otázok a mal som dojem, že začínajú chápať, čo sa vlastne deje. V udalostiach, ktoré sa okolo nás i u nás odohrávali, tušili sme veľkosť historických prevratov a cítili sme, že i otázka slovenskej národnej samobytnosti blíži sa k svojmu rozuzleniu. Ale táto búrlivá prítomnosť, ktorú sme s nádejou i s úzkosťou v duši prežívali, mohla byť prístupná správne chápaniu len vtedy, ak sme ju chápali z perspektívy dlhých storočí slovenskej histórie. Slovenská história dávala tejto prítomnosti pravý zmysel, a preto bolo treba napísať a vydať knižku, ktorá by túto historickú súvislosť vystihla a sprístupnila širokým vrstvám slovenského národa.“²⁸

Uvedené skutočnosti jasne dokazujú, že Hrušovský nepísal svoju syntézu slovenských dejín na objednávku politického režimu po októbri 1938, resp. po marci 1939, ale pripravoval a tvoril ju cieľavedomejšie najneskôr od roku 1936. Táto skutočnosť sa odrazila na obsahu diela, hoci sa nevyhol „aktualizácii“ vzhľadom na zásadnú zmenu politických pomerov v jeseni 1938.

Analýza Hrušovského Slovenských dejín

V zmenených spoločenských a politických podmienkach po vyhlásení autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 Hrušovský ako dôležitý vonkajší impulz vzniku svojho syntetického diela uviedol list vládneho radcu ministerstva školstva autonómnej

²⁶ Drobnice o valnom zhromaždení Matice slovenskej. In *Slovenský hlas*, roč. 1, 3. 5. 1938, č. 101, s. 5.

²⁷ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

²⁸ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

vlády Matúša Stolárika z decembra 1938, v ktorom ho v mene ministra školstva Matúša Černáka vyzval, aby upravil svoju prehľadnú prácu o slovenských dejinách, ktorá vyšla v zborníku *Słowacja i Słowacy II*. Podľa Hrušovského vyjadrenia: „Sľúbil som, že túto prácu doplním a prepracujem, aby slovenské školy mali aspoň akú-takú pomôcku. Ale keď som si túto prácu pozorne prečítal, presvedčil som sa, že je napísaná tak stručne a podáva slovenské dejiny tak prehľadne, že môže azda dobre vyhovieť pre zbežné informovanie cudzinca, ale ani zo stránky didaktickej, ani zo stránky pedagogickej nemôže vyhovieť svojmu poslaniu v slovenskej škole. Preto som sa rozhodol, že dľa možnosti v najkratšom čase napíšem novú knižku.“²⁹ Tento list mohol pôsobiť povzbudzujúco ako vonkajší faktor na Hrušovského rozhodnutie pokračovať v začatej práci na syntéze slovenských dejín.

F. Hrušovský svoje dielo napokon vydal v októbri 1939 pod názvom *Slovenské dejiny*.³⁰ Celkovo vyšli v šiestich vydaniach (prvé tri vyšli od októbra do decembra 1939, ďalšie tri vydania vyšli v priebehu roka 1940). Hrušovského koncepcia slovenských dejín nadväzovala na koncepcie F. V. Sasinka a J. Botta, no zároveň bola aj vydareným pokusom o organické prepojenie so staršími prácami Samuela Timona, Juraja Sklenára, Juraja Fándlyho a Jána Baltazára Magina. Hrušovský vymedzil širší a užší predmet slovenských dejín. Širším predmetom slovenských dejín sú podľa neho dejiny slovenského územia so všetkými kultúrami a etnikami, ktoré na tomto území žili a žijú. Užším predmetom slovenských dejín sú dejiny slovenského národa v hraniciach jeho vlasti – Slovenska aj mimo nich. Svoju koncepciu slovenských dejín postavil na týchto postulátoch: 1. Kontinuita a nepretržitosť snažení všetkých generácií, pričom každá z nich má svoje miesto a plní určitú úlohu v konkrétnej historickej epoche; 2. Priestor, považovaný za vlasť (domovinu), v ktorej sa realizuje život národa; 3. Národ ako spoločenstvo nielen formované v minulosti, ale otvorené s nádejou do budúcnosti; 4. Ľudovosť – slovenské dejiny sú najmä dejinami slovenského ľudu a nie dejinami vládnucich rodov a panovníkov.³¹ V predhovore svojho diela Hrušovský označil cieľovú skupinu, pre ktorú je jeho dielo určené: „Pre všetkých verných Slovákov, žijúcich v slobodnej slovenskej vlasti i za jej hranicami... a chcel by som ju dať do rúk najmä mladému slovenskému pokoleniu, ktoré v plnom vedomí svojej veľkej úlohy a historickej zodpovednosti vstupuje do nového slovenského života.“³² Znamená to, že Hrušovský *Slovenské dejiny* písal tak, aby oslovili najmä mladšiu generáciu, ktorá mala nadobudnúť hlbší a osobnejší vzťah k národným dejinám. Práve tu mohol uplatniť svoje bohaté pedagogické skúsenosti z pôsobenia na patronátnom gymnáziu v Kláštore pod Znievom. Na druhej strane myslel pri písaní svojho diela aj na širšiu slovenskú verejnosť, ktorá nemá ani základné znalosti z dejín, nepozná rôzne odborné termíny a potrebuje populárnu syntézu slovenských dejín ako národno-zjednocujúci faktor: „Pravda, v prvom rade chcel som napísať knižku tak, aby mohla byť učebnicou, aby sa mohla dostať do rúk slovenskej študujúcej mládeže, aby

²⁹ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

³⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 1. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 448 s.

³¹ HRUŠOVSKÝ, František. O znalosti slovenských dejín. In *Slovák*, roč. 21, 21. 12. 1939, č. 293, s. 8; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, s. 12-13.

³² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 5.

mohla priniesť do novej slovenskej školy nového slovenského ducha. Národné dejiny vyučujú sa na strednej škole iba v dvoch triedach, v prvej a ôsmej, v ostatných triedach len v širokom rámci svetových dejín. Zameril som svoju prácu tak, aby mohla byť učebnicou v najvyššej triede stredných škôl, učiteľských ústavov a odborných škôl, ale aby zároveň bola prístupná i žiakom iných tried, iných škôl, ba i neštudujúcej mládeži, ktorá poučenie o slovenskej minulosti potrebuje. Bolo treba učebnú látku spracovať tak, aby knižka mohla byť učebnicou pre široké vrstvy slovenskej študujúcej mládeže a nie len pre jednu triedu jedného druhu škôl. Pri takomto spracovaní riadil som sa predovšetkým svojimi viac ako desaťročnými skúsenosťami pri vyučovaní dejepisu na strednej škole.³³ Zameranie na mladých a zároveň na širšie vrstvy slovenského obyvateľstva vysvetľuje prítlačlivý spôsob spracovania *Slovenských dejín*, ktoré majú didaktický rozmer, no sú viac ako učebnicou. Dielo je písané zrozumiteľným, pútavým jazykom, bohato ilustrované a – čo možno považovať za modernú didaktickú vymoženosť – vybavené rôznymi písomnými prameňmi od staroveku až po moderné dejiny. Hrušovského *Slovenské dejiny* obsahujú vyše 250 obrázkov a 7 máp. Obrazovú časť diela zostavil a upravil matičný výtvarník a známy slovenský historik umenia Jozef Cincík. Robil to postupne po kapitolách, ako mu ich Hrušovský po dopísaní prinášal.³⁴ Takýto prístup umožňoval uchopiť dejiny v ich rozmanitosti a bohatosti, doslova vtiahnuť čitateľa do deja.

Hrušovský si bol ako dlhoročný skúsený pedagóg vedomý, aká dôležitá je atraktívnosť diela, aby ho ľudia čítali a aby mu rozumeli a osvojili si ho. Sám sa o tom vyjadril: „Musel som sa vyhýbať všetkému, čo by mohlo čitateľa odpudzovať, nudiť a unavovať. Bolo treba obmedziť látku tak, aby jednotlivé kapitoly neboli nabité množstvom faktov, letopočtov, mien, lebo vtedy strácala by sa súvislosť, žiak musel by látku nadrieť bez toho, aby ju mohol chápať a primeraným spôsobom stráviť. Staral som sa o to, aby sa žiak z minulosti svojho národa naučil to, čo je potrebné, aby sa vedel na slovenskú históriu dívať, aby jej rozumel a aby mal o ňu záujem, ktorý by ho nútil svoje vedomosti v tomto smere dopĺňať. A nie v poslednom rade chcel som nenápadne žiaka presvedčiť o tom, že slovenský národ práve pre svoju minulosť si zasluhuje, aby sme ho milovali a svoju lásku k národu vteľovali v činy, ktoré dajú slovenskému životu pevný základ a pevný smer. Pravda, tomuto hľadisku musel som prispôbiť i sloh knižky. Pretože učený štýl, ktorým boli napísané doterajšie z češtiny preložené učebnice, svojou ťažkopádnosťou a hutnosťou priamo odoberal žiakovi chuť k študovaniu dejepisu, usiloval som sa vety štylizovať tak, aby boli jasné, krátke, bez zbytočných cudzích slov, aby zneli presvedčivo a aby sa celá kapitola dala bez únavy a bez klesania záujmu prečítať.“³⁵

Atraktívnosť Hrušovského diela zvyšovalo aj zaradenie písaných historických prameňov priamo do textu diela. Autor argumentoval ich didaktickým využitím na hodinách dejepisu, prekonaním ich neprístupnosti a rozptýlenosti, konkretizáciou historických

³³ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta *Slovenských dejín*. Nedatované, asi december 1939.

³⁴ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „*Slovenských dejinách*“. Nedatované, asi december 1939.

³⁵ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta *Slovenských dejín*. Nedatované, asi december 1939.

udalostí, autenticitou jazyka prameňov, ktorú nedokáže nahradiť prerozprávanie jeho obsahu, ani jeho interpretácia. Podľa Hrušovského vyjadrenia: „Zdalo by sa, že tieto texty, ak sa už v učebnici vôbec uvádzajú, mohli sa dať na koniec knižky ako prílohy. Že sa autor jednako rozhodol dať úplný text týchto dokumentov priamo do príslušných kapitôl, to má svoje veľmi vážne príčiny. Predovšetkým ide o to, že tieto dokumenty si zasluhujú, aby sa im dostalo patričnej pozornosti predovšetkým v škole... je treba sa s nimi dôkladne a podrobne oboznámiť, je treba chápať ich obsah, ich ducha, ich formálnu stránku, aby sme ich vedeli v plnej miere oceniť. Pretože doteraz sa v slovenskej škole iba spomenuli a ani žiak a často ani učiteľ alebo profesor nemal o nich jasnú predstavu, je treba, aby i žiak i učiteľ a každý inteligentný Slováč prišiel s týmito dokumentami do bezprostredného styku... Keďže všetky tieto dokumenty sú dosť ťažko prístupné, bolo ich treba aspoň teraz zaradiť do knižky, ktorá oživuje slovenskú minulosť, aby slúžila slovenskej prítomnosti. Námetka, že mohli by sa nahradiť výstižným obsahom, neobstojí nielen preto, čo sme už uviedli vyššie, ale najmä preto, že každý obsah a výťah je v porovnaní s celým textom týchto krásne štylizovaných základných historických dokumentov iba nepodarený a bezfarebný tieň. Po takomto dôkladnom a podrobnom rozbere v škole bude možné o týchto dokumentoch písať školské, domáce, ba i maturitné písomné práce, takže sa znalosť slovenského národného života i týmto spôsobom bude prehĺbovať.“³⁶ Hrušovský mal na mysli najmä tie historické dokumenty, ktoré zachytávali štátoprávny vývin Slovákov. Na koniec *Slovenských dejín* Hrušovský zamýšľal zaradiť rozsiahlejšiu bibliografiu, ktorá mala pomôcť čitateľom lepšie sa orientovať a prípadne si vyhľadať ďalšie publikované práce na hlbšie štúdium. Najmä z kapacitných dôvodov však od tohto zámeru upustil. Bibliografia mala vyjsť samostatne ako „doplnok k Slovenským dejinám“.³⁷ Mala obsahovať nielen odbornú literatúru, ale aj historickú beletriu, zoznam hudobných diel a výtvarných diel, ktoré sa vzťahovali k slovenským dejinám.³⁸ Tento zámer sa napokon nerealizoval.

Pri hodnotení Hrušovského diela je potrebné zdôrazniť jeho zmysel pre proporčnosť. Pritom musel prekonať základnú ťažkosť – nedostatočnú a nerovnomernú spracovanosť celých časovo dlhých úsekov slovenských dejín, ale aj odlišné interpretácie rovnakých historických udalostí. Hrušovský tento problém riešil vytvorením väčšieho množstva menších kapitol, medzi ktorými sa usiloval nachádzať obsahové a kauzálne súvislosti a väzby. Bližšie svoju metódu spracovania charakterizoval nasledovne: „Niť dejinnej súvislosti sa preto často pretrhla, vznikla medzera, ktorú nebolo možné vyplniť tak, aby obraz bol úplný a jasný. V takýchto prípadoch, keď o rozličných problémoch slovenskej histórie sú možné diskusie, bolo treba zaujať také stanovisko, ktoré zdá sa najpriateľnejším, a preto bolo treba vyhýbať sa všetkým dohadom a kombináciám, ktoré v knižke výchovného a praktického poslania nemajú miesto, mohli by budiť nedôveru

³⁶ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta *Slovenských dejín*. Nedatované, asi december 1939.

³⁷ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „*Slovenských dejinách*“. Nedatované, asi december 1939.

³⁸ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „*Slovenských dejinách*“. Nedatované, asi december 1939.

a zmätok... Pretože som všetky tieto ťažkosti poznal a mal som s nimi často do činenia, aby som súvislosť dejinného vývinu slovenského národa v priestore dlhých storočí jednako len pevne naznačil, riešil som vec tak, že som látku zoskupoval okolo významnejších udalostí, ktoré sa vo svojich príčinách a následkoch aspoň čiastočne stýkali. Preto celá knižka obsahuje do 50 kapitoliek, ktoré obsahove a spolu súvisia a tvoria viac-menej ucelené state. Takto rozčlenená látka tvorí ohnivá v súvislej reťazi dejinného vývinu slovenského národa.³⁹ Rozdelenie *Slovenských dejín* na menšie kapitoly však nebolo len metodologickou nutnosťou, malo aj veľmi dôležitý didaktický význam. Kratšie kapitoly si totiž nevyžadovali dlhšiu sústredenú pozornosť čitateľa a umožnili lepšiu percepciu jednotlivých tém. *Slovenské dejiny* Hrušovský vnútorne rozčlenil na 55 kapitol, z toho prvé tri mali propedeutický charakter. Iba jedna kapitola – Veľká Morava – sa vnútorne člení na podkapitoly. Rozsahom tejto kapitoly Hrušovský vedome zvýraznil význam tohto štátneho útvaru v slovenských dejinách. Rozsah jednotlivých kapitol je vyvážený a približne rovnaký. Zásadu proporčnosti autor sledoval pri rozdelení jednotlivých historických epoch, čo je zrejmé z percentuálneho rozdelenia textu jeho diela. Pritom sa neodvážil vytvoriť osobitnú periodizáciu slovenských dejín, no vedel, že by mala byť iná ako maďarská alebo česká: „Aby sa zdôraznila aspoň čiastočná samostatnosť historického vývinu slovenského národa, bolo treba odmietnuť aplikovanie českých alebo uhorských spôsobov rozdeľovania dejín a ponechať túto (z praktického a najmä výchovného hľadiska) menej páľčivú otázku stranou. Ak máme na mysli praktické poslanie tejto prvej knižky slovenských dejín, vtedy jej rozdelenie na krátke kapitoly (vyhovujúce najmä školským potrebám, potrebám prípadných kurzov atď.), zdá sa najúčelnejším.“⁴⁰ Pri aplikovaní všeobecnej historickej periodizácie dáva Hrušovského syntéza nasledovný obraz o percentuálnom rozdelení jednotlivých období: Propedeutické kapitoly, pravek a starovek (5 %), stredovek (30 %), novovek (20 %), devätnáste storočie (20 %), dvadsiate storočie (25 %). Dôraz na devätnáste a dvadsiate storočie vysvetľuje autorovo úsilie podrobnejšie zachytiť slovenský národný pohyb až po aktuálne dianie v dvadsiatom storočí. Hrušovský sledoval koncepciu tematicky a obsahovo vyváženej syntézy. Preto do svojho diela proporčne zahrnul politické dejiny, kultúrne dejiny, hospodárske a sociálne dejiny, pričom ich vzájomne prepojil do jedného celku. Je zaujímavé a na svoju dobu ojedinelé, že Hrušovský venoval veľkú pozornosť sociálnym dejinám, ktoré približujú spôsob života ľudí z rôznych sociálnych vrstiev spoločnosti, ich obydlia, stravu, odievanie, dobové zvyky. Tým viac objavil dimenziu sociálnych dejín a zatriktívnil dejiny ako celok. Záujem o sociálne dejiny je evidentný aj z výberu obrázkov. Hrušovský vo svojich *Slovenských dejinách* vyzdvihol udalosti, ktoré sa dotýkali Slovenska, no nevínal ich izolovane, ale v kontexte a v spojitosti s dianím v strednej Európe a v Európe vôbec. Nechal vyniknúť významným osobnostiam z rôznych oblastí spoločenského života a zdôraznil ich originalitu a prínos v slovenských dejinách.

³⁹ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

⁴⁰ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

Hrušovský sa vo svojom diele usiloval u čitateľa vzbudiť hlboký vnútorný cit k Slovensku, ktorý má vychádzať z vedomia spoločnej národnej spolupatričnosti Slovákov, z vedomia ich etnickej a kultúrnej autochtonnosti, kontinuity s úsilím minulých generácií, obetujúcich sa, tvoriacich hodnoty a odovzdávajúcich ich ďalej, a to aj napriek nepočetnosti a nepriaznivým podmienkam vývinu. Slováci sa ako národ vykryštalizovali v dejinách vďaka hlbokkej historickej skúsenosti a kladným, pozitívnym silám. Hrušovského filozofia slovenských dejín bola úzko prepojená s kresťanstvom a jeho hodnotovým systémom, ktorý Slováci prijali a podľa neho usporadúvali svoj život. Hrušovský chápal a interpretoval slovenské dejiny práve v naviazanosti na kresťanstvo, ktoré ich zásadne ovplyvňovalo.⁴¹

Tento hlboký citový vzťah k Slovensku nemal u Hrušovského iba etický, ale aj estetický rozmer: „Slovenská krajina je tá krásna zem, ktorú od viac ako tisíc rokov obýva slovenský národ ako svoju vlasť. Táto zem je posvätená krvou našich predkov, ktorí ju bránili proti všetkým nepriateľom. Pôdu tejto krajiny zúrodňovala práca našich otcov a praotcov, aby rodila chlieb pre slovenský národ. V tejto zemi odpočívajú kosti slovenských predkov, ktorí ju pokladali za svoju domovinu. Slovenská krajina, ako vlasť slovenského národa je odvekým domovom všetkých Slovákov, ktorí na tomto území žijú alebo z územia Slovenska pochádzajú.“⁴² Hrušovský si ako historik uvedomoval dôležitý moment slovenských dejín – dlhodobú absenciu vlastnej historickej štátnosti. Slováci sa nemohli v tomto prípade oprieť o svoju historickú štátnosť ako Česi, Chorváti alebo Poliaci. Toto historické „znevýhodnenie“ preklenul poukazom na Nitrianske kniežatstvo a Veľkú Moravu a väčším dôrazom na tieto úseky slovenských dejín, ktoré mali suplovať chýbajúcu slovenskú štátnosť. Tento argument pôvodnej slovenskej štátnosti je potrebné vnímať v dobovom kontexte ako podporný s aktualizáčnym a legitimizačným významom vo vzťahu k slovenskému štátu, ktorý vznikol v roku 1939. Slováci sa vo svojich dejinách akoby vrátili na ich historický počiatok, nadviazali tam, kde pred viac ako 1000 rokmi skončili, alebo presnejšie prerušili vývin vo svojom osobitnom štátnom rámci. Nitrianske kniežatstvo a Veľká Morava tak plne historicky odôvodnili existenciu Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. „Slovenská republika, obnovený štát múdreho kniežaťa Pribinu a mocného kráľa Svätopluka, je výsledkom tisícročného dejinného vývinu, vznikla z vôle zjednoteného slovenského národa, rastie z práce a obetí každého verného Slováka.“⁴³

Absenciu vlastnej štátnosti Hrušovský riešil aj prenesením ťažiska pozornosti na slovenský ľud a národ ako subjekt slovenských dejín a zdroj vitálnej životodarnej sily: „Slovenský národ len na začiatku svojich dejín mal svoj slobodný, samostatný štát a svojich vlastných vladárov. Dlhé storočia svojich dejín prežil náš národ v cudzom štáte, pod vládou neslovenských panovníkov. Slovenské dejiny teda nie sú dejinami vladárskych rodov, ani dejinami slávnych veľmožov, víťazných vojen a ťažkých porážok. Slovenské dejiny, to sú dejiny slovenského ľudu a jeho tisícročného života v Slovenskej krajine. Slovenský národ za dlhé storočia nemal svojho štátu, nemal svojich panovníkov, ba často

⁴¹ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Obecný úrad Dolné Lovčice – Obecný úrad Kláštor pod Znievom, 2002, s. 35.

⁴² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 13.

⁴³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 446.

ani slobody, ani práv, ale slovenský národ tu žil a prežil všetky pohromy, ktoré našu vlasť často stíhali, a i pri všetkých ťažkostiach zachoval si svoju slovenskú reč, svoju slovenskú povahu, utvoril svojráznu slovenskú kultúru a nikdy sa nezriekol svojich práv na slobodný život v Slovenskej krajine.⁴⁴ Vychádzajúc zo svojej koncepcie slovenských dejín ako kontinuitnej, nepretržitej prítomnosti na slovenskom území, Hrušovský poukazyval na starobylosť a význam Slovákov v dejinách a súčasne sa usiloval aj zjednodušiť, sprehľadniť, „zlinearizovať“ a spopularizovať pohľad na slovenské dejiny. Preto nazýva Slovanov hneď po príchode na územie dnešného Slovenska, Slovákami: „V VI. storočí, keď z územia Slovenska odťahli germánski Heruli a Longobardi, začali sa na Slovensku osadzovať Slováci.“⁴⁵ Pre Hrušovského bol teda rozhodujúci moment príchodu, aby pomenoval slovanské obyvateľstvo Slovákami. Takýto prístup na jednej strane plnil svoj zjednodušujúci a popularizačný cieľ, no na druhej strane neodrážal zložitost' problematiky etnogenézy Slovákov. Slováci sa tak v jeho diele ocitli v susedstve s Avarmi. Vzápätí však písal o Slovanoch – nie Slovákoch –, ktorí sa vzbúrili proti Avarom a hrdinsky proti nim bojovali.⁴⁶ Z logiky prístupu, ktorý si Hrušovský zvolil, mu potom vyplynul termín slovenské kmene.⁴⁷ Hrušovský si však ako historik uvedomoval zložitost' etnogenézy Slovákov. Svedčí o tom fakt, že na inom mieste svojho diela písal o etnonyme Slovákov ako o novšom tvare staršieho pomenovania Sloven.⁴⁸ Jeho dielo, najmä pokiaľ ide o kapitoly pred dvadsiatym storočím, sa vyznačuje úsilím o objektívny a realistický pohľad. Nekladie si za cieľ heroizovať Slovákov, ale hľadá ich miesto v dejinách, pritom ich vníma ako v zásade kladný činiteľ, ktorý svojou mierou prispel k rozvoju európskej civilizácie. Hrušovský vyzdvihoval dôležitosť Slovenska aj v rámci Uhorského kráľovstva. Už pri jeho vzniku bolo slovenské obyvateľstvo a vtedajšie slovenské územie – „Slovenská krajina“ – podľa neho natoľko kultúrne a civilizačne vyspelé so skúsenosťou s vlastnou cirkevnou a štátnou správou, že „i v novom štáte si zachovávala osobitné postavenie a aj po svojom pripojení k Uhorsku hrala významnú úlohu v budovaní nového štátu. Táto úloha Slovenska uplatnila sa pri tvorení medzinárodných vzťahov Uhorska k nemeckej ríši, k českému štátu i k Poľsku, ale i v budovaní vnútorných pomerov v samom uhorskom štáte“.⁴⁹

Hrušovského syntéza dôslednou aplikáciou koncepcie slovenských dejín preniesla ťažisko pozornosti na Slovákov a Slovensko. Zásadne sa odlišila od diel, najmä učebníc, ktoré vznikli počas prvej Československej republiky, ktoré vychádzali primárne z českých dejín, zdôrazňovali spájajúce momenty medzi Čechmi a Slovákami, Veľkú Moravu ako prvý spoločný štát Čechov a Slovákov, prikláňali sa k heroizácii husitov, vyzdvihovaniu Jána Kollára ako nositeľa myšlienky československej národnej jednoty a k zmenšeniu významu bernolákovcov a štúrovcov. Zatiaľ čo česko-slovenské učebnice dejepisu vyzdvihovali husitské hnutie a hodnotili pozitívne jeho historický význam, Hrušovský im

⁴⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 12-13.

⁴⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 28.

⁴⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 30.

⁴⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 29.

⁴⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 214.

⁴⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 64.

venoval iba kratšie zmienky. Husovo učenie bližšie necharakterizoval, no uviedol, že bol v roku 1415 odsúdený na cirkevnom sneme v Kostnici ako kacír a hlásateľ nebezpečných náuk.⁵⁰ Pomerne veľký priestor venoval ničivým vpádom husitov do Uhorska, na územie dnešného Slovenska. Hrušovský na pomerne rozsiahlom priestore argumentoval, že chýbajú spoľahlivé správy o tom, že sa Husovo učenie rozšírilo medzi Slovákmi: „Všetky tradície o tom, že v niektorých krajoch Slovenska husitstvo zapustilo korene, že husiti budovali na Slovensku kostoly a že husitstvo sa zachovalo na Slovensku až do časov reformácie, nemajú nijakého pevného podkladu.“⁵¹ Hrušovský sa vo svojom diele musel zaoberať aj citlivým vzťahom dvoch najpočetnejších slovenských konfesíí – rímskokatolíckej a evanjelickej a. v. Vyznaním bol rímskokatolík, no jeho prístup ku konfesionalnej otázke by sa dal označiť za národno-ekumenický, zmierujúci. Nevyzdvihoval sporné vieroučné stránky medzi obidvoma konfesiami, ale vecne opísal rozšírenie reformácie na Slovensku. Nepreferoval dôležitosť jednej z konfesíí na úkor druhej, ale usiloval sa poukazovať na zásluhy oboch v národnom živote, prípadne pochopiť príčiny rozdielnych postojov ich predstaviteľov. Bernolákovská kodifikácia spisovnej slovenčiny neznamovala, že slovenskí evanjelici už nemali dôvod pridržať sa biblickej češtiny: „Slovenskí katolíci rozhodli sa ísť a išli novou cestou národného života slovenského. Slovenskí evanjelici ostávali verní češtine, ktorá sa stala bohoslužobnou rečou evanjelickej cirkvi, a preto odklon od spisovného jazyka českého bol by u slovenských evanjelikov značil rozchod s doterajšou ich náboženskou a kultúrnou tradíciou.“⁵² Nová kvalita slovenského národného života sa teda rodila aj za cenu väčších či menších sporov a nedorozumení medzi slovenskými katolíkmi a evanjelikmi. Smerovala k samostatnému slovenskému národnému životu od bernolákovcov cez štúrovcov až do súčasnosti.

Slovenské dejiny sú podľa Hrušovského zdrojom poučenia, pretože vysvetľujú, ako mohli Slováci prežiť všetky ťažké historické obdobia a pritom si zachovať vieru vo vlastnú národnú budúcnosť.⁵³ Hrušovský apeloval na to, aby si Slováci uvedomili dôležitosť toho, čo sa im v minulosti nedostávalo – svojej národnej slobody, aby „vedeli sústrediť všetky svoje hmotné a mravné sily na budovanie a upevnenie obnoveného slovenského štátu“.⁵⁴ Z tohto hľadiska vnímal slovenský štát z roku 1939 ako priestor realizácie tejto národnej slobody. V poznaní vlastných dejín sa nám podľa Hrušovského odkryje „smer vývinu slovenských osudov v budúcnosti“.⁵⁵ Poznanie a vnútorné prijatie národných dejín nám umožňuje odhadnúť smerovanie národa v budúcnosti. Podľa Hrušovského by nás mali národné dejiny viesť k väčšej zodpovednosti a uvedomeniu si povinnosti voči sebe a iným. Sú prameňom povzbudenie, odvahy a viery do ďalšej práce a zápasov. Dodávajú zmysel súčasnej i budúcej existencii.

Pri analýze Hrušovského *Slovenských dejín* je potrebné mať na zreteli skutočnosť, že Hrušovský písal svoje dielo nielen ako historik, ale ako priamy pozorovateľ a aktér diania

⁵⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 133.

⁵¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 136.

⁵² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 247-248.

⁵³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 13.

⁵⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 5.

⁵⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 5.

v hektickej atmosfére rokov 1938 a 1939, čo výrazne ovplyvnilo posledné štyri kapitoly, ktoré sa zaoberali historickým obdobím ohraničeným rokmi 1918 – 1939: *Prevrat*, *Boj za autonómiu Slovenska*, *Autonómia Slovenskej krajiny* a *Slovenská republika*. Ani jedna z týchto kapitol neobsahuje názov Československo, hoci Slovensko bolo dvadsať rokov súčasťou tohto štátneho útvaru. V tejto súvislosti je dôležitá skutočnosť, že Hrušovský sa profesionálne venoval stredovekým dejinám. Na viacerých miestach, najmä pokiaľ ide o udalosti z dvadsiateho storočia, Hrušovský nedokázal potlačiť svoje sympatie a emócie. Hrušovský si bol sám vedomý, že celá syntéza, ale najmä jej posledné kapitoly vznikali v hektickom období. Preto sa vyjadril: „Keď som pred niekoľkými mesiacmi odovzdal Matici slovenskej rukopis Slovenských dejín, robil som to s pocitom, že celú knihu, ale najmä niektoré kapitoly, bolo by treba ešte raz prepracovať... Bohužiaľ, tejto poslednej revízie musel som sa vzdať, lebo v búrlivých dňoch prevratov, ktoré si túto knižku priamo vynútili, nebolo ani času, ani potrebného pokoja, aby som zaplnil medzery a naprával nedostatky, ktoré sa ukázali najmä v rozvrhu a osnove knihy.“⁵⁶ Na druhej strane bolo dobré, že knihu vydal tak, ako ju napísal a nerobil rozsiahle zmeny, ktoré by mohli byť skôr na škodu jej vecnosti a vyváženosti. V Hrušovského diele *Slovenské dejiny* nájdeme istú dávku účelovosti a prezentizmu, teda dielo malo slúžiť nielen historickej reflexii, ale aj momentálnym potrebám a požiadavkám vtedajšieho štátu a jeho politického režimu. Týka sa dejín dvadsiateho storočia, najmä poslednej kapitoly Slovenská republika. Vznikom Slovenskej republiky našiel Hrušovský novú dimenziu pre svoju vznikajúcu syntézu: prezentovať nový štátny útvar ako logické vyústenie historického vývoja slovenských dejín, ako výsledok snaženia predchádzajúcich slovenských generácií. Hrušovský sám priznal, ako na jeho dielo pôsobili marcové udalosti roku 1939: „Medzitým búrlivé udalosti, ktoré menili obraz mapy strednej Európy, valili sa ďalej a zasahovali hlboko i do slovenského života. Každý Slovák, ktorému osud národa nebol ľahostajný, prežíval tieto udalosti s určitou obavou. Vtedy bolo jasné, že je potrebné slovenské sebavedomie podoprieť pohľadom do slovenskej minulosti a upevniť vieru v slovenskú budúcnosť znalosťou slovenskej histórie. Bolo treba presvedčovať, že 14. marec a samostatný slovenský štát je prirodzeným výsledkom tisícročného vývinu osudov slovenského národa na tejto nebezpečnej križovatke Európy. Ale túto prirodzenú súvislosť medzi búrlivou prítomnosťou a nedávnou a ďalekou slovenskou minulosťou bolo treba nájsť, ozrejmiť a ukázať, aby každý Slovák chápal vznik a vzrast slovenskej štátnosti ako dôsledok našej národnej minulosti a nie ako výsledok náhodilej medzinárodnej politickej situácie. V tých časoch, keď bolo treba pracovať na niekoľkých stranách, aspoň po nociach pokračoval som v písaní, Slovenských dejín, pričom mal som pred očami predovšetkým národno-výchovné poslanie knižky.“⁵⁷

Účelový prístup sa u Hrušovského v prístupe k dejinám po roku 1918 prejavil tým, že obsah zúžil na zápas o národnú svojbytnosť a autonómiu Slovákov v rámci Československej republiky. Podľa jeho vyjadrenia: „Pri opisovaní osudov slovenského

⁵⁶ HRUŠOVSKÝ, František. Každý národ má svoj vlastný osud. In *Slovák*, roč. 22, 6. 1. 1940, č. 5, s. 10.

⁵⁷ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

národa v rámci republiky Česko-slovenskej autor nepokúšal sa o zhodnotenie všetkých kladných i záporných stránok položenia slovenského národa v tomto štátnom útvare, ale zúžil svoj záujem na tú najdôležitejšiu stránku slovenského národného života, na boj o slovenskú samobytnosť, ktorý viedol až k dnešnej slovenskej prítomnosti. A tu bolo treba hovoriť jasnou rečou, aby nemohli vzniknúť nijaké pochybnosti o smere a vyústení dejinného vývinu slovenského národa. Budúce vedecké skúmanie môže tieto výklady dopĺňať, rozširovať, odôvodňovať, prípadne robiť i menšie korektúry, ale nič nezmení na zásadnom hľadisku týchto výkladov. Práve táto kapitola slovenskej histórie a jej správne pochopenie má cieľ odstrániť všetky pochybnosti a malodušnosť, ktorá stihla niektorú časť príslušníkov nášho národa, lebo niektorí ľudia nevedeli sa dosť rýchle odpútať od minulosti, zorientovať sa v šialenom víre udalostí, vystihnúť smer tohto prirodzeného vývinu a postaviť sa so všetkou rozhodnosťou do jeho služieb.⁵⁸

Dôsledkom tohto prístupu bola predimenzovaná pozornosť, ktorú Hrušovský venoval osobnosti A. Hlinku. Práve táto osobnosť dostala v jeho diele najväčší priestor a najvyššie hodnotenie. Hrušovský veľmi pozorne a detailne sleduje všetky Hlinkove aktivity, aby napokon dospel až ku glorifikácii jeho osobnosti: „Tak sa stal Andrej Hlinka vodcom celého slovenského národa, ktorý vo svojom vodcovi videl stelesnenie všetkých svojich národných túžob.“⁵⁹ Význam Hlinku sa však podľa Hrušovského neobmedzoval iba na jeho účinkovanie v konkrétnom historickom čase a priestore, ale zasahoval do budúcnosti a stával sa formačným činiteľom pre budúce slovenské generácie: „A. Hlinka i po svojej telesnej smrti ostane vodcom svojho národa, aby viedol i budúce slovenské pokolenia.“⁶⁰ Tu môžeme pozorovať prerastanie historickej reflexie Hlinkovej osobnosti do kultu. V Hrušovského *Slovenských dejinách* sa Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLŠ) stala zástupkyňou slovenského národa, tlmočnicou jeho túžob a priání. Pozornosť Hrušovského sa sústredila najmä na politicko-stranícky zápas HSLŠ s jej oponentmi v boji za dosiahnutie autonómie Slovenska. Politické udalosti, ktoré sa aktuálne ukazovali ako najdôležitejšie v čase dokončovania Hrušovského diela (vyhlásenie autonómie Slovenska, vyhlásenie samostatnosti Slovenska), vyplnili takmer všetok priestor, ktorý sa mohol venovať kultúre, umeniu a sociálnym dejinám v medzivojnovom období. Túto skutočnosť si všimol historik František Bokes a uviedol ju v rukopisnej recenzii na Hrušovského *Slovenské dejiny*: „Táto kapitola mohla byť ešte obsirnejšia najmä v uvádzaní kladných hodnôt, ktoré vznikli za 20-ročného trvania Česko-Slovenskej republiky a vyváženejšia čo sa týče zmienok o jasných i tónistých stránkach spoločného života Slovákov a Čechov.“⁶¹ Miloš Štilla k spracovaniu prvej Československej republiky nemal zásadnejšie pripomienky, no kriticky sa staval k spracovaniu a interpretácii obdobia od vyhlásenia autonómie Slovenska po vznik a prvé mesiace existencie Slovenskej republiky: „posledných tridsať strán knihy, čiže od autonómie 1938 po vznik Slovenskej republiky 1939, je poznačených eufóriou a neobjektívnym, nevedeckým hodnotením vzťahov Slovenskej republiky k nemeckej

⁵⁸ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

⁵⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 391.

⁶⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 416.

⁶¹ SNK – LA, sign. 181 CB 11. Bokes, František: Hrušovského „Slovenské dejiny“.

riši. Tu Hrušovský nechtiac poprel samého seba. Donútila ho k tomu asi doba a eufória z víťazstva. Posledné strany knihy musíme preto hodnotiť ako politickú objednávku“.⁶²

Hrušovského dielo sa napriek spomenutým skutočnostiam, vyznačovalo v prístupe k udalostiam po roku 1918 istou dávkou vecnosti. Hrušovský sa pridŕžoval chronologického sledu udalostí, pričom nevynášal kategorické súdy. Vyhol sa patetickému oslavovaniu Adolfa Hitlera a jeho národného socializmu. Na druhej strane sa vyhol kritike nacistickej expanzie, pretože by znamenala kritiku veľmoci, vďaka ktorej slovenský štát vznikol. Hitlera spomína prvý raz v súvislosti s „ťažkou medzinárodnou situáciou“ v roku 1933, keď sa zmocnila vlády národnosocialistická strana vedená Hitlerom.⁶³ Ťažkú medzinárodnú situáciu bližšie nešpecifikoval. Ďalej uviedol, že v Nemecku po príchode Hitlera k moci „povstala mocná národnosocialistická ríša, ktorá pod vedením kancelára Adolfa Hitlera rýchlo sa zotavovala z hospodárskeho úpadku, zjednotila nemecký národ do práce a boja proti krivdám, ktoré stihli nemecký národ versaillským mierom“.⁶⁴ Takáto interpretácia znamenala kladné hodnotenie nacistického režimu a kritiku versaillského mierového systému, ktorého výsledkom bola aj existencia Československej republiky a v nej Slovenska. Ďalšie zmienky o Hitlerovi sa v Hrušovského *Slovenských dejinách* viažu ku krízovému roku 1938. Hrušovský tu však podáva iba chronologický sled udalostí bez vlastných hodnotiacich súdov. V súvislosti s Mníchovskou dohodou zaujal kritický postoj k západným mocnostiam, pretože podľa neho používali Československo ako nástroj svojej mocenskej politiky namierený proti Nemecku.⁶⁵ A. Hitler sa spomínal ďalej v súvislosti s berlínskymi rokovaniami o vzniku Slovenského štátu 13. marca 1939. V *Slovenských dejinách* sa nachádza fotografia z týchto rokovaní. Je to jediná fotografia A. Hitlera v celom diele.⁶⁶ Táto fotografia sa nachádza vo všetkých šiestich vydaniach *Slovenských dejín*. Hrušovský uvádza okolnosti Tisovej cesty do Berlína, pričom spomína dôležitý fakt, že Tiso prijal oficiálne pozvanie A. Hitlera a na cestu sa vydal po porade s predsedníctvom HSEŠ. Nátlakovú atmosféru rokovania Tisa s Hitlerom vecne zhodnotil slovami, že nemeckí štátnici „upozornili predsedu slovenskej vlády na nebezpečenstvo, hroziace Česko-slovenskej republike, ktorá nevie zaistiť bezpečnosť svojich občanov a poriadok v štáte. Súčasne upozornili Dr. Jozefa Tisu, že toto nebezpečenstvo môže priniesť pohromu slovenskému národu, ak sa Slováci nebudú vedieť rýchle rozhodnúť“.⁶⁷

Hrušovského *Slovenské dejiny* obsahujú pomerne podrobný opis marcovej politickej krízy v roku 1939. V období existencie autonómneho Slovenska neboli podľa Hrušovského spokojní ani Slováci, ani Česi. Po ťažkostiach pri spravodlivom hospodárskom vyrovnaní s Čechmi Slováci postupne dospeli k presvedčeniu, že „autonómia Slovenskej krajiny je len dočasným a prechodným riešením štátoprávneho postavenia Slovenska“.⁶⁸ Na druhej strane sa Česi nechceli vzdať vlády nad Slovenskom a „správali sa tak, ako by

⁶² ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 38.

⁶³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 407.

⁶⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 409.

⁶⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 410.

⁶⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 429.

⁶⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 430, 432.

⁶⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 428.

zákon o autonómii Slovenska ani nejstvoval a všetkými prostriedkami chceli vládnu a výkonnú moc na Slovensku udržať vo svojich rukách“.⁶⁹ V tejto súvislosti Hrušovský vôbec nespomenul radikálne krídlo HSĽS vedené Vojtechom Tukom, ktoré sa systematicky usilovalo o vyhlásenie samostatného Slovenska. Hrušovský vysvetľuje eskaláciu marcovej krízy na Slovensku veľmi zjednodušene údajným vojenským pučom generála Bedřicha Homolu, ktorý sa na tento krok odhodlal so súhlasom pražskej vlády.⁷⁰ V skutočnosti nešlo o vojenský puč jedného generála, ale o vopred pripravený vojensko-policiajný zásah ústrednej vlády spojený s odvolaním slovenskej autonómnej vlády, vedenej J. Tisom. Dôvodom tohto zásahu bol rast radikálnych tendencií na Slovensku, resp. snaha zabrániť rozpadu štátu znútra. Hrušovský v čase písania svojho diela nepoznal zákulisie celej akcie, vychádzal z dobových novinových správ a chýrov, preto písal o vojenskom puči jedného českého generála.

Hrušovský podrobne opísal vznik Slovenského štátu 14. marca 1939 ako historický akt, v ktorom videl príležitosť viac prepojiť minulosť s prítomnosťou, akoby sa tým uzavrel historický kruh obnovenia samostatnej národnej štátnosti: „Pod vedením tejto vlády Slovensko smelým krokom vstúpilo do nového života, aby s vierou a odvahou budovalo svoju štátnu samostatnosť, ktorú stratilo pred viac ako tisícročím. Slovenský národ uvedomil si túto súvislosť medzi ďalekou minulosťou a súčasnosťou a chápal svoju prítomnosť ako obnovenie svojho prvého nezávislého štátu.“⁷¹ Hrušovský načrtol prvé kroky slovenského štátu na poli diplomacie, školstva, hospodárskeho života a zachytil aj vojenské konflikty Slovenska s Maďarskom, tzv. Malú vojnu a vojnu s Poľskom. Maďarský vojenský útok na Slovensko interpretoval ako príležitosť pre slovenskú armádu „dokázať svoju chrabrosť a svoje odhodlanie brániť slobodu svojej vlasti. Dobrovoľníci Hlinkovej gardy utvorili celé pluky, ktoré zo všetkých krajov Slovenska ponáhľali sa na východ, aby spolu so slovenskou armádou odrazili útok nepriateľa. Slovenskí vojaci vedeli v obrane svojej vlasti hrdinsky bojovať a umierať a takto dokázali, že slovenský národ je hoden svojej slobody“.⁷²

Zatiaľ čo tzv. Malá vojna bola zo strany Slovenska obrannou, vojenský útok proti Poľsku bol útočnou operáciou. Pre Hrušovského ako človeka a vedca, ktorý mal úzke kontakty s Poľskom, bola táto vojna určite neželaná. Slovenskú armádu využilo nemecké vojenské velenie 1. septembra 1939, teda hneď na začiatku vojenského útoku proti Poľsku. V *Slovenských dejinách* vojenskú operáciu proti Poľsku interpretoval tak, že obišiel otázku účasti Slovenska na útočnej vojne a písal o odčinení krivdy za slovenské územia, ktoré pripadli Poľsku v rokoch 1920 a 1938: „V prvých dňoch septembra 1939, keď napätý pomer medzi Nemeckom a Poľskom zmenil sa na otvorenú vojnu, slovenská armáda po boku nemeckého vojska znova vystúpila na bojište, aby odčinila krivdu, ktorá r. 1920 a r. 1938 okypčila severné hranice Slovenska. Slovenskí vojaci hrdinsky splnili svoju povinnosť a odrhnuté slovenské dediny na Kysuciach, Orave a Spiši vrátili sa

⁶⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 428.

⁷⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 429.

⁷¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 434.

⁷² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 435.

k slobodnému slovenskému štátu.⁷³ Táto interpretácia robila účasť Slovenska na vojne proti Poľsku ospravedlniteľnou pred verejnosťou.

Poslednou udalosťou, ktorú uzatvárajú prvé tri vydania Hrušovského *Slovenských dejín*, bol zjazd HŠĽS v Trenčíne 1. októbra 1939. Pri ďalších troch vydaniach z roku 1940 Hrušovský urobil zásahy iba do poslednej kapitoly Slovenská republika. Doplnil dve strany, v ktorých priniesol informáciu o uzavretí nemecko-slovenskej dohody z 21. novembra 1939, týkajúcej sa častí poľského územia, ktoré mali pripadnúť Slovensku, a ústavný zákon č. 325/1939 Sl. z. z 22. decembra 1939 o inkorporácii tohto územia. Najviac miesta v doplnku venoval voľbe prvého prezidenta Slovenskej republiky Jozefa Tisa 26. októbra 1939. Hrušovský konštatoval jeho jednohlasnú voľbu a vzápätí pripojil formulácie, ktoré prepájali reálne aj symbolicky postavu prezidenta J. Tisa s časmi Veľkej Moravy: „Celý slovenský národ pozdravil svojho prvého prezidenta ako nástupcu slovenských vladárov, ktorí pred tisíc rokmi stáli na čele prvého slovenského štátu. Dr. Jozef Tiso ako prezident Slovenskej republiky zaujal svoje sídlo v bratislavskom paláci, aby pevnou rukou a múdrou rozvahou strážil osud slobodného slovenského štátu v duchu hesla, ktoré si zvolil na prezidentskú štandardu: Verní sebe – sverne napred.“⁷⁴ Hrušovský tak v osobe prezidenta Slovenskej republiky potvrdil svoju historicko-legitimizačnú koncepciu. Slováci sa vo svojej prítomnosti akoby vrátili na svoj historický počiatok, aby ho obnovili a aktualizovali. Kruh historického putovania sa tak po vyše tisíc rokoch uzavrel. Slovenská republika z roku 1939 – 1945 bola akoby obnovenou Veľkou Moravou a jej prezident J. Tiso akoby v poradí ďalším zo „slovenských vladárov“. Hrušovský sa v dodatku k tretiemu až šiestemu vydaniu *Slovenských dejín* z roku 1940 ešte zmienil o tom, že zatiaľ čo si Slovenská republika upevňovala svoje základy, „nad Európou hromadili sa mračná vojny, ktoré nemohli ostať bez následkov ani pre vývin našich pomerov najmä na poli hospodárskom“.⁷⁵ V tejto súvislosti spomína prijatie štátneho rozpočtu na rok 1940. Zmieňuje sa ešte o slávnostnej inštalácii V. Tuku za rektora Slovenskej univerzity a o prijatí branného zákona.

Po odstránení demokratického politického systému po Mníchovskej dohode dochádzalo k postupnému obmedzovaniu práv židovského obyvateľstva v druhej ČSR a v nej na autonómnom Slovensku. Táto atmosféra sa neodrazila v Hrušovského *Slovenských dejinách*. Hrušovský sa o Židoch zmieňoval iba okrajovo. V súvislosti s vládou Liberálnej strany v deväťdesiatych rokoch devätnásteho storočia v Uhorsku sa písalo o liberálno-politických prúdoch, podporovaných najmä pomadařčeným židovstvom.⁷⁶ V kapitolách, zachytávajúcích dianie po roku 1918, sa o Židoch zmieňuje iba na jednom mieste v súvislosti so 6. júnom 1938, keď sa v Bratislave konala manifestácia, „na ktorej slovenskí centralisti spolu s Čechmi a so Židmi manifestovali za československú národnú jednotu a demonštrovali proti autonómii Slovenska“.⁷⁷ Syntéza *Slovenské dejiny* teda nepodľahla dobovej perzekučnej politike, zameranej proti Židom. Na druhej strane

⁷³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 445-446.

⁷⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 4. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 447.

⁷⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 4. vyd., s. 448.

⁷⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 4. vyd., s. 333.

⁷⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 4. vyd., s. 415.

Hrušovský do svojho diela *Obrázkové slovenské dejiny*, vydanom v roku 1942, vložil všeobecnú negativistickú pasáž o Židoch, ktorá schvaľovala a odôvodňovala prebiehajúce protizidovské opatrenia slovenskej vlády: „Keďže Židovstvo malo na Slovensku v minulosti vždy nepriateľský postoj k slovenskému národnému životu, vždy stálo v protislovenských službách a svojím veľkým vplyvom v hospodárskom živote bolo príčinou sociálnej biedy slovenského ľudu, vláda Slovenskej republiky rozhodla sa riešiť židovskú otázku takým spôsobom, ktorý znamená koniec židovského panstva na Slovensku.“⁷⁸ Následne pripojil zmienku o arizácii podnikov, konfiškácii židovskej pôdy a zákone o vystaňovaní Židov č. 68/1942 Sl. z.

Reakcie na vydanie Hrušovského Slovenských dejín

Prvá správa o vydaní Hrušovského diela *Slovenské dejiny* sa objavila v tlači v denníku *Slovák* dňa 21. októbra 1939. Bol jej venovaný celý úvodník. Jeho autor, ktorý ostal ukrytý pod značkou -mh-, vysoko hodnotil význam vydania Hrušovského syntézy slovenských dejín. Podľa neho ide o udalosť, ktorá „svojím významom ďaleko predstihuje ešte aj ten sviatočný deň, keď slovenský národ plakal od radosti nad prvým číslom svojich slovenských novín“.⁷⁹ Hrušovského *Slovenské dejiny* dokonca pateticky nazval „slovenským národným katechizmom“, pričom „jeho miesto bude vedľa Písma svätého v každej slovenskej rodine. Nielen v Slovenskej republike, ale všade tam, kde bývajú Slováci“.⁸⁰ Obrazne vyjadrené čestné miesto Hrušovského diela pri Svätom Písme malo na najvyššiu mieru vyzdvihnúť jeho význam. Tak ako je Sväté Písmo duchovnou potravou pre kresťanov, mali byť Hrušovského *Slovenské dejiny* potravou pre národ. Hrušovského *Slovenské dejiny* sa čoskoro na Slovensku stali bestsellerom. V krátkom čase jedného roka vyšli v šiestich vydaniach. Okrem toho vyšli v roku 1942 aj v upravenej, populárnejšej a zostručnenej podobe s bohatšími obrazovými prílohami pod názvom *Obrázkové slovenské dejiny*. V roku 1943 vyšli po nemecky pod názvom *Die Geschichte der Slowakei*⁸¹ (Dejiny Slovenska). Popularitu Hrušovského diela *Slovenských dejín* dokladá predvianočná anketa ústredného denníka Hlinkovej slovenskej ľudovej strany *Slovák* z roku 1941. V rámci tejto ankety redakcia rozoslala 1 400 dotazníkov. Spomedzi najhodnotnejších kníh, vydaných za posledné tri roky, sa Hrušovského *Slovenské dejiny* umiestnili na treťom mieste po románoch Margity Figuli *Tri gaštanové kone* a Mila Urbana *V osídlach*.⁸² Okresná kultúrna komisia Miestneho odboru Matice slovenskej v Bratislave otvorila bezplatné kurzy slovenských dejín pre širokú verejnosť hlavného mesta, ktoré sa konali od začiatku januára 1940 do konca apríla 1940. Kurzy sa konali raz do týždňa v rozsahu dvoch hodín od 19. do 21. hodiny. Ako podklad pre kurzy slúžilo Hrušovského dielo *Slovenské dejiny*.⁸³

⁷⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 358-359.

⁷⁹ -mh-: Slovenský národný katechizmus. In *Slovák*, roč. 21, 21. 10. 1939, č. 243, s. 1.

⁸⁰ -mh-: Slovenský národný katechizmus, s. 1.

⁸¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava : Die slowakische Rundschau, 1943, 228 s.

⁸² Predvianočná anketa Slováka. Najhodnotnejšie slovenské knihy. In *Slovák*, roč. 23, 30. 11. 1941, č. 277, s. 21.

⁸³ Kurzy slovenských dejín v Bratislave. In *Slovák*, roč. 22, 6. 1. 1940, č. 5, s. 10.

Hrušovského *Slovenské dejiny* boli žiadané a mali úspech z viacerých dôvodov. Jednak preto, že toto dielo pokrylo prázdny priestor, ďalej vďaka populárnemu štýlu, zrozumiteľnému širšej verejnosti a dôležité bolo aj jeho politické postavenie v Slovenskej republike. Od decembra 1938 do marca 1939 zasadal ako poslanec Snemu Slovenskej krajiny a od marca 1939 do apríla 1945 ako poslanec Snemu Slovenskej republiky. Hrušovský patril k umiernenému krídlu HSEŠ. Práve jeho politické angažovanie tvorí isté úskalie, pretože prácu historika spojil priamo s politikou. Tak istým spôsobom otvoril otázku nezávislosti a nestrannosti vlastnej tvorby. Predtým aj potom sa historici politicky angažovali, no v tomto prípade išlo o vojnové obdobie s nedemokratickým režimom, ktorý spolupracoval s nacistickým Nemeckom, kde sa prijímali zákony a opatrenia, namierené proti obmedzovaniu občianskych a ľudských práv obyvateľstva. Hrušovského politické angažovanie sa odrazilo aj v jeho diele *Slovenské dejiny*, v spôsobe spracovania dvadsiateho storočia, ktoré písal skôr ako politik, nie historik. Navyše sa čoskoro ukázalo, že Hrušovský iba s ťažkosťami dokáže spojiť svoje odborné pracovné povinnosti s politickými povinnosťami poslanca. Vychádza to najavo z listu, ktorý napísal v júli 1942 Generálnemu sekretariátu HSEŠ: „Prirodzene, následkom školskej práce nemohol som vykonávať svoju poslancú funkciu tak, ako by bolo žiaducné. Pritom napísal som niekoľko článkov do denníka Slováč a iných časopisov. Súčasne dokončil som niekoľko korektúr populárneho vydania Obrázkových slovenských dejín, ktoré v tieto dni vyjdú nákladom Matice slovenskej. Zároveň pripravil som do tlače 2. vydanie učebnice dejepisu Dunaj, ktorá v troch zväzkoch vyjde v Spolku sv. Vojtecha, aby do začiatku šk. roka 1942/43 bola na knižnom trhu. Pritom už nestihol som dokončiť dvojdielnu učebnicu slovenských dejín pre VIII. triedu stredných škôl, len druhé vydanie učebnice pre IV. triedu gymnázií som prichystal do tlače. Všetko to uvádzam preto, aby Generálny sekretariát mohol posúdiť, v akých okolnostiach prichodí mi vykonávať tie funkcie, ktoré súvisia s mojím poslanectvom. Napriek tomu aj ako poslanec vykonal som to, čo som v takýchto okolnostiach vykonať mohol. Členovia Strany z celého Turca často ma vyhľadávali v Kláštore pod Znievom a zakročoval som vo veciach, kde takéto zakročenie bolo potrebné. Udržoval som stály styk so zástupcami miestnych organizácií Strany, predsedom okresnej organizácie a reprezentantmi verejného života v Turci a pozorne sledoval som vývin hospodárskych, sociálnych a politických pomerov v okrese.“⁸⁴

Vznik nového Slovenského štátu v roku 1939 viedol k dopytu po nových učebniciach dejepisu. Pretože spočiatku neexistovali žiadne učebnice dejepisu, Ministerstvo školstva a národnej osvety pod vedením ministra Jozefa Siváka iniciovalo v apríli 1939 vytvorenie komisie pre tvorbu učebníc dejepisu – časť slovenské dejiny pre stredné školy a učiteľské ústavy. Za jej predsedu bol vymenovaný prof. Daniel Rapant, F. Hrušovský sa stal jej členom. Komisia sa však ani raz nezišla, pretože jej predseda oznámil ministerstvu, že učebnicu slovenských dejín nie je potrebné vypracovať od základu, pretože F. Hrušovský už

---

⁸⁴ SNK – LA, sign. 102 D 12. List F. Hrušovského Generálnemu sekretariátu HSEŠ. Kláštor pod Znievom 18. 7. 1942.

pracuje na diele, ktoré bude takejto učebnici zodpovedať.⁸⁵ Krátko po vyjdení Hrušovského *Slovenských dejín*, ešte koncom októbra 1939, vydalo ministerstvo školstva a národnej osvety rozhodnutie, podľa ktorého sa Hrušovského *Slovenské dejiny* mali používať ako provizórna náhradná učebnica pre niektoré triedy stredných a odborných škôl. Týkalo sa to štvrtého až ôsmeho ročníka.⁸⁶ Toto dielo otvorilo autorovi cestu k napísaniu učebníc dejepisu. Hrušovský sa od roku 1939 stal autorom súboru učebníc dejepisu pre ľudové školy, ktoré vychádzali vo viacerých vydaniach pod názvom *Dunaj I., II., III.* a učebnice pre 4. triedu stredných škôl *Slovenské dejiny*. Texty učebníc sa ocitli pod väčším politickým tlakom, takže sa nevyhli rôznym zásahom a úpravám.⁸⁷

Dielo *Slovenské dejiny* môžeme považovať za vrcholné a súčasne najznámejšie dielo historika Františka Hrušovského. Toto dielo je prvou populárnou syntézou slovenských dejín v pravom zmysle slova, písanou historikom. Myšlienka napísať takúto syntézu dozrieva v F. Hrušovskom od začiatku jeho pedagogického pôsobenia v roku 1931 a konkrétnejšie od roku 1936 do roku 1939. F. Hrušovský aplikoval v diele *Slovenské dejiny* svoju koncepciu slovenských dejín ako dejín svojbytného slovenského národa, ktorý prebýval na svojom sídelnom území od piateho storočia, kde nadväzujúc na iné kultúry vytváral vlastné duchovné a materiálne hodnoty. Najpodstatnejším momentom v slovenských dejinách bola podľa Hrušovského christianizácia a vlastná štátnosť, ktorú stotožnil s Nitrianskym kniežatstvom a Veľkou Moravou. Slováci sa tak podľa neho stali rovnocenným národom s inými historickými národmi Európy. Politicko-aktualizačný rozmer diela je charakteristický najmä pre kapitoly, týkajúce sa dvadsiateho storočia, presnejšie obdobia po roku 1918. Hrušovský sa tu z historika mení na kronikára, zachytávajúceho prevratné udalosti a hľadajúceho pevný bod, ktorý nachádza v slovenskom štáte ako vrchole snažení predchádzajúcich generácií. Slovenská štátnosť je preňho alfou a omegou, začiatkom a koncom slovenských dejín. Hrušovský vo svojom diele dokázal spojiť vedecké poznanie s populárnym a prístupným jazykom. Zaradením obrazových materiálov (ilustrácií, fotografií, máp) a textov historických prameňov nadobudlo didaktický rozmer. Po roku 1939 sa používalo pri vyučovaní dejepisu na gymnáziách a zároveň sa stalo historickou príručkou slovenských dejín, prístupnou širším vrstvám obyvateľstva. Okrem predstavenia slovenských dejín v časovej historickej osi aktívne rozvíjalo a kultivovalo historické a národné vedomie. Hrušovského *Slovenské dejiny* vyplnili prázdny priestor.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Martin, f. František Hrušovský

⁸⁵ SNK – LA, sign. 102 D 12. List F. Hrušovského Generálnemu sekretariátu HSLS. Kláštor pod Znievom 18. 7. 1942.

⁸⁶ Bk: Hrušovského „Slovenské dejiny“ učebnou pomôckou. In *Slovák*, roč. 21, 1. 11. 1939, č. 252, s. 12.

⁸⁷ LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny v učebniciach dejepisu od začiatku 20. storočia do roku 1945*. Rukopis.

Dobové periodiká

Slovák, 1939 – 1941

Rukopisy

ANGYAL, Michal. *Život a dielo prof. Františa Hrušovského*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2009.

LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny v učebniciach dejepisu od začiatku 20. storočia do roku 1945*. Rukopis.

Literatúra

BOTTO, Július. *Slováci, vývin ich národného povedomia*. Bratislava : Tatran, 1971.

ČAJAK, Janko. *Dejepis Slovákov*. Pittsburgh : Tlač Národných novín, 1914.

HRNČÍŘ, František. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923.

HRNČÍŘ, František – MACHT, Anton. *Obrázkové dejiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1924.

HRUŠOVSKÝ, František. *Prehľad slovenských dejín*. [b. m.] : [b. v.], 1936.

HRUŠOVSKÝ, František. *Zarys dziejów slowackich do r. 1918*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.

HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava : Die slowakische Rundschau, 1943.

CHALOUPECKÝ, Václav. Československé dějiny. In *Český časopis historický*, roč. 28, 1922, s. 1-30.

CHALOUPECKÝ, Václav. Tisícročná poroba? In *Prúdy*, roč. 8, 1924, č. 6, s. 337-342.

KÁLAL, Karel. *Slovensko v české škole*. Praha : A. Holub, 1914.

KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*. Praha : A. Dyk, 1919.

KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. Praha : L. Mazáč, 1928.

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000.

MARSINA, Richard. F. V. Sasinek: Dejepis Slovákov (Ružomberok, 1895). In MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Viťazoslav Sasinek*. Martin : Matica slovenská, 2015, s. 11-39.

MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Viťazoslav Sasinek*. Martin : Matica slovenská, 2015.

REZEK, Antonín – DOLENSKÝ, Jan – KOSINA, Jaroslav. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923.

SEMKOWICZ, Władisław. *Słowacja i Słowacy II*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938.

ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Obecný úrad Dolné Lovčice – Obecný úrad Kláštor pod Znievom, 2002.

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Katedra histórie a didaktiky dejepisu
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
Ul. Šoltésovej 4
813 34 Bratislava, Slovakia
letz@fedu.uniba.sk
ORCID: 0000-0003-1731-9205